

Говоров Євгеній

<https://orcid.org/0009-0006-9780-2668>

Кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри лісового господарства та агротехнологій,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(м. Чернігів, Україна) E-mail: govorov584@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО СВІТОГЛЯДУ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ З НАПРЯМКУ «ЛІСОВЕ ГОСПОДАРСТВО»

У статті розкрито проблематику та актуальність становлення екологічного світогляду у майбутніх працівників галузі лісового господарства та решти учасників навчального процесу що формують освітнє середовище. Встановлені певні негативні фактори антропогенної діяльності в галузі лісового господарства та загальні проблеми галузі.

Визначено, що негативні антропогенні явища пов'язані по-перше з дефіцитом знань у галузі охорони навколишнього середовища, відсутністю екокультури та екологічного мислення, по-друге з спотвореною людською свідомістю в яку глибоко проникла антропоцентрична парадигма мислення. На основі цієї сентенції доведена необхідність формування екологічного світогляду та екологічної культури у майбутніх працівників галузі, що повинна відобразити здатність поєднувати екологічні знання та професійну діяльність.

Визначені педагогічні умови формування екологічного світогляду у всіх учасників освітнього процесу, якими можуть стати насичені екологічним матеріалом та змістом спеціальні дисципліни галузі, міжпредметні зв'язки, проходження закордонних стажувань та курсів підвищення кваліфікації, дієвих практик, створення на базі навчальних закладів різноманітних екологічних спільнот і залучення до них всіх учасників освітнього процесу.

Мета роботи – привернути увагу до значення екологічно-просвітницької роботи, як фактору формування екологічного світогляду, а також екологічної культури всіх учасників освітнього процесу галузі лісового господарства.

Методологія. Систематизація та вивчення наукових публікацій, аналіз наукової та навчальної літератури, інтернет-джерел, розкриття основних дефініцій проблеми, що вивчається, узагальнення та висновки.

Наукова новизна. Полягає у виявленні суперечностей освітнього та професійного середовища галузі лісового господарства з екологічними вимогами та викликами сьогодення.

Висновки. Проаналізувавши актуальні офіційні джерела та сучасні роботи науковців з даної тематики, можна констатувати, що інтенсивна антропогенна діяльність людини саме в лісових екосистемах призводить до важких негативних наслідків які можна мінімізувати з переходом суспільства на екологічний світогляд. Особливо важливим такий перехід є у фахівців системи професій «людина – природа» до яких і відносяться робітники лісового господарства. Головна роль у формуванні екологічного світогляду відводиться освітньому середовищу як системно освіченому простору, у якому реалізується взаємодія суб'єктів освітнього процесу із зовнішнім середовищем, у результаті відбувається ефективний вплив на свідомість в умовах професійної підготовки.

Ключові слова: освіта, лісове господарство, екологічний світогляд, екологічні спільноти.

Постановка проблеми дослідження. Актуальність теми дослідження зумовлена зростанням уваги громадськості до проблем що стосуються саме антропогенної діяльності в лісових екосистемах. Ці проблеми мають системний характер та несуть в собі ризики не тільки екологічні, а й економічні. Визначення ефективних способів з розв'язання цих проблем, знаходиться у площині психології та світогляді людини, у зв'язку з чим необхідний перехід від антропоцентризму до екоцентризму, де найвищою цінністю виступає гармонійний розвиток людини та природи.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Щоденна антропогенна діяльність негативно впливає на компоненти природного середовища. Особливо це помітно саме в галузі лісового господарства, адже інтенсивна лісогосподарська діяльність, що практикується останніми роками характеризується високим рівнем втручання в лісову екосистему для отримання максимального економічного ефекту. Хоча інтенсивне лісогосподарювання і вирізняється високою продуктивністю через використання сучасних технологій та методів, все ж призводить до небажаних екологічних наслідків. При такому способі господарювання зменшується біорізноманіття в

лісах, оскільки воно часто передбачає одноманітні лісові насадження та знищення старого лісу. Інтенсивне лісове господарство не може відтворити природні умови, адже здебільшого спрямоване на вирощування дерев в умовах, що максимально близькі до ідеальних, що не сприяє адаптації лісу до зміни клімату. Найважчих втрат приносить регулярне проведення лісозаготівель.

В наслідок лісогосподарської діяльності людини утворюються вторинні лісові екосистеми, метою яких є не збереження лісових екосистем і їх тривале й стабільне функціонування, а отримання конкретної економічної вигоди, наприклад отримання певного виду деревини для задоволення конкретних потреб на ринку лісоматеріалів. Збереження природного різноманіття на екосистемному рівні можливе лише у первинних екосистемах (природних лісах, які еволюційно сформувалися у відповідних едафон-кліматичних умовах), які власне і мають зберігатися на природоохоронних територіях [3].

Іншим негативним фактором є внутрішні проблеми самої галузі, що виникли останнім часом в українському лісовому господарстві. Недосконала нормативно-правова база ведення лісового господарства; недосконалість управління лісами, що належать до різних форм власності; відсутність правових та економічних механізмів стимулювання запровадження природоохоронних технологій або їх елементів, охорони, захисту, відновлення лісів; ріст самовільних рубок, самозахвату лісових земель, неналежний правовий статус лісової охорони тощо [4].

Аналіз засвідчує, що чинні засади використання ресурсів (деревних і недеревних) можуть призвести до колапсу у вітчизняному лісогосподарському секторі економіки. Прогресуючий антропогенний вплив на навколишнє середовище зумовив зменшення площі лісів, збіднення їх біорізноманіття, спрощення структури, зниження продуктивності, погіршення санітарного стану тощо. Зазначені явища вказують на розбалансування механізмів управління лісовим господарством та необхідність нових підходів до розробки стратегії його розвитку [7]. Діюча система державного контролю (нагляду) за дотриманням лісового та природоохоронного законодавства та охорони лісів є недосконалою і містить перманентно закладений конфлікт інтересів. Наслідком цього є існування тіньового ринку деревини, високий рівень нелегальної її заготівлі, значні корупційні ризики в ході прийняття рішень працівниками державних лісогосподарських підприємств [4].

Всі вищеперераховані проблеми мають глибоке коріння та вказують на відсутність повноцінної сформованого екологічного світогляду, основи якого мали б бути закладені ще на етапі загальної середньої освіти та на рівні професійної підготовки. Звичайно не слід забувати найпершу і можливо одну з найважливіших ланок формування світогляду та культури особистості – формування саме в сім'ї. Але і саме наше суспільство на жаль не має чіткого уявлення про основні найважливіші функції лісів, тому слід нагадати що ліс відіграє в житті людини надзвичайну роль. По-перше, ліс великою мірою впливає на клімат, наявність чистої води, чистого повітря, захищає сільськогосподарські землі, забезпечує місця для комфортного проживання та відпочинку людей, зберігає різноманітність живої природи. У цьому полягає екологічна роль лісу. По-друге, ліс є джерелом безлічі матеріальних ресурсів, без яких людство не може обійтися і навряд чи зможе обійтися в майбутньому – це джерело енергії, екологічний матеріал для будівництва, меблевого виробництва, виробництва паперу, середовище зростання харчових та лікарських рослин і т. д. Це економічна, чи ресурсна роль лісу. По-третє, ліс – це частина того культурно-історичного середовища, під впливом якого формуються культура та звичаї цілих народів, джерело праці, незалежності та матеріального добробуту значної частини населення, особливо тих, хто живе у залісених регіонах. З лісами пов'язане існування основної частки біологічного розмаїття Землі – різноманітності живих організмів та екосистем, що існують на нашій планеті. Приблизно для трьох чвертей всіх видів рослин, тварин і грибів, що існують на нашій планеті, ліси є головним місцем існування. Збереження різноманітності лісів Землі, і в першу чергу – диких лісів, які досі живуть за законами дикої природи за мінімального втручання людини, має ключове значення для збереження всієї різноманітності життя. Ліси повинні існувати заради того, щоб існувала сама людина, заради збереження великого багатства тваринного та рослинного світу для наступних поколінь нашої планети [3]. Але останніми десятиріччями ринкові відносини та капіталізм в цілому сформував суспільство споживання, з відповідною системою цінностей та установок які досить часто ідуть в розріз екологічним вимогам. У людському світогляді в наш час можна помітити таке двояке ставлення до лісу, коли він з одного боку розглядається як джерело матеріальних благ та збагачення, а з іншого небажаним явищем, наприклад конкурує з аграріями займаючи потенційні площі для вирощування агрокультур. Сьогоднішня глобальна кон'юнктура світових ринків, а саме аграрного, фактично привела до того що ліс втратив здатність конкурувати за землю. І в тому і в іншому випадку лісові масиви зазнають значної шкоди.

Вивчаючи сучасний стан суспільства легко помітити, що у людську свідомість глибоко проникла антропоцентрична парадигма мислення, в якій на вершині стоїть людина, потім предмети, створені нею, а потім розташовуються об'єкти природи, місце яких визначається корисністю для нього. Мотивацією практичної діяльності індивіда здебільшого є задоволення матеріальних чи духовних потреб, еквівалентні такому поняттю як «прибуток». У цьому випадку екологічні проблеми відступають на другий план. Особливо прикро що цей світогляд поширений і в середовищі професій типу «людина-природа», а в системі освіти формування екологічного світогляду та культури носить швидше за все рекомендаційний характер. Хоча саме в освітньому середовищі цей процес може відбуватися найефективніше, адже освітнє середовище має сформовану на протязі сторіч психолого-педагогічну реальність, з поєднанням вже сформованих історичних впливів та навмисно створених педагогічних умов та обставин, спрямованих на формування та розвиток особистості індивіда. Освітнє середовище – це системно освічений простір, у

якому реалізується взаємодія суб'єктів освітнього процесу із зовнішнім середовищем, у результаті розкриваються індивідуальні риси особистості та формуються основи взаємовідносин систем «людина-людина», «людина-природа» [2].

Формування екологічного світогляду особистості є основною метою побудови системи освіти та підготовки громадян із високим рівнем еколого-економічних знань, про що наголошено в Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Стратегії ЄЕК ООН освіти для сталого розвитку. Варто зазначити, що екологічним світоглядом є стійке розуміння взаємозв'язку та важливості кожного елемента екосистеми та відчуття соціальної відповідальності за свої повсякденні дії та рішення, які впливають на навколишнє середовище. Також екологічний світогляд є частиною такого поняття як екологічна культура, під якою розуміють сукупність виробничих, суспільних і духовних досягнень, що характеризують ставлення суспільства та окремої особистості до навколишнього природного середовища [1]. Екологічна культура особистості складається з трьох взаємопов'язаних складових: екологічних знань, екологічних переконань, екологічної діяльності. Це визначає форми і методи діяльності, спрямовані на накопичення екологічних знань, формування екологічних переконань та необхідних умінь в умовах навчальної, громадської та трудової діяльності [5].

Формування екологічної культури та світогляду базується на принципах екологізації, безперервності і наступності, інтегративності, творчості, практичної спрямованості. Зазначені принципи реалізуються у системі професійної освіти шляхом освоєння культурних та професійних компетенцій. Професійно-екологічна компетентність є інтегральною характеристикою фахівця лісового господарства, що відображає його здатність та готовність до оперативної та ефективної реалізації екологічних знань під час професійної діяльності [5].

Проект освітньо-професійної програми «Лісове господарство» на 2025-2026 навчальні роки першого (бакалаврського) рівня вищої освіти повністю підтверджує нашу думку про необхідність та доцільність формування екологічного світогляду у майбутніх працівників галузі. Адже основною метою освітньої програми є інтелектуальний, соціокультурний та особистісний розвиток здобувача вищої освіти за рахунок поєднання здобуття фундаментальних знань, прикладних умінь, комунікативних навичок, розуміння сучасних технологій ведення лісового господарства на принципах та засадах екологічно орієнтованого лісівництва, спроможності до професійної та відповідальної діяльності при вирішенні виробничих завдань у галузі лісового господарства стосовно збереження лісів, післявоєнного відновлення, вирощування, догляду за лісом [8].

Педагогічними умовами формування екологічного світогляду у всіх учасників освітнього процесу, може стати насичення змісту спеціальних дисциплін екологічним матеріалом з метою формування складників екологічної культури (екологічних знань, поглядів, переконань), включення до освітніх програм еколого-орієнтованих дисциплін, активізація позааудиторної виховної роботи екологоорієнтованого спрямування з метою набуття досвіду взаємодії з природним середовищем [1].

Процес підготовки фахівців галузі передбачає формування екологічної культури та світогляду, невіддільної від духовно-практичної діяльності суб'єкта і джерелом особистого та громадського досвіду пізнання природи. Оскільки більшість цього досвіду набувається у процесі освітньої діяльності, формування екологічної культури визначається міждисциплінарними зв'язками, котрі мають вирішальне значення для становлення екологічного світогляду протягом усього терміну навчання. Оскільки екологія належати до природничих дисциплін, найбільш ефективно формування відповідних компетенцій здійснюється саме на споріднених з нею спецдисциплінах галузі, таких як «Лісівництво», «Лісознавство», «Дендрологія», «Лісовпорядкування» та інших.

Досвід формування екологічного світогляду здобувачів освіти вказує на важливість розгляду в першу чергу загальних питань, а саме – основні закони, поняття та принципи функціонування екологічних систем, основні суперечності та проблеми екології при постійному лісокористуванні, можливі наслідки професійної діяльності галузі на біосоціальні системи та умови життя людини, приклади раціональних інженерних рішень щодо запобігання негативному впливу факторів зумовлених інтенсивним лісогосподарюванням [5].

Важливим аспектом набуття екологічних компетентностей є також проходження закордонних практик, стажування та курсів підвищення кваліфікації всіма учасниками освітнього середовища. Огляд зарубіжної літератури дозволяє зробити висновок про те, що в країнах Європи сформувалося кілька напрямів, які можна віднести до екологічної лісівничої освіти. Одним з найбільш нових та актуальних напрямків є «освіта для сталого розвитку» (education for sustainable development). Основоположними принципами такої освіти є захист і відновлення навколишнього середовища, збереження і стале використання природних ресурсів, вирішення проблем нестійкого виробництва і споживання. Освіта для сталого розвитку виступає в якості надпредметних напрямів реорганізації лісівничої освіти, що сприяє вирішенню проблем навколишнього середовища. Тому пріоритетним завданням професійної підготовки фахівців лісового господарства в Україні є її реформування, викликане приведенням її моделі у відповідність до сучасної концепції сталого розвитку, в основу якої закладена екоцентрична парадигма [6].

Також дієвим інструментом формування екологічного світогляду для здобувачів освіти може стати їхнє залучення до екологічних проектів та акцій, які реалізує ряд громадських організацій чи соціально відповідальний бізнес. Однак дана діяльність часто має безсистемний характер і включає лише донесення до аудиторії теоретичних знань. Тому саме організація освітнього процесу, спрямованого на формування

екологічного світогляду фахівців галузі лісового господарства повинна враховувати важливість та необхідність створення на базі навчальних закладів різноманітних екологічних спільнот і залучення до них всіх учасників освітнього процесу [2].

Розглядаючи підготовку фахівців лісової галузі у закладах вищої освіти слід розуміти та пам'ятати що випускник вишу – це майбутній потенційний керівник, що визначає характер роботи трудового колективу певного відділу галузі. Тому до формування його екологічного світогляду та культури треба приділяти значно більше уваги, і саме на базі вищих навчальних закладів найбільш доцільно організовувати діяльність екологічних спільнот. Пріоритетами діяльності таких екологічних угруповань можуть бути: просвітницька діяльність у сфері охорони навколишнього середовища (проведення екологічних лекцій із запрошенням експертів у цій галузі, забезпечення обміну думками, проведення майстер-класів та ін.); впровадження екологічних проєктів студентів та викладачів у реальну практику, спільну творчість, поєднання колективних та індивідуальних видів діяльності; висвітлення екологічної діяльності студентів у ЗМІ та соціальних мережах; організація позанавчальної діяльності студентів екологічного спрямування.

При організації діяльності подібних угруповань важливим елементом є чітке планування роботи. Діяльність повинна плануватися та реалізовуватися регулярно та на системній основі. Важливу роль в успішності функціонування таких екологічних організацій відіграє лідер (куратор) з боку навчального закладу, який координує діяльність спільноти та залучає до неї всіх учасників освітнього процесу. Дані об'єднання дозволяють отримати необхідні знання в галузі охорони навколишнього середовища, здатність до вибору найменш згубних для довкілля моделей поведінки під час професійної діяльності, дозволяють адаптувати студентів перших курсів до специфіки обраної професії.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Важливість роботи обумовлена висновками дослідження, які дозволяють стверджувати, що екологічний світогляд та екологічна культура в нашому суспільстві поступилися місцем економічній кон'юктурі, поєднаній з сучасною антропоцентричною парадигмою мислення, в якій природа виступає лише джерелом задоволення потреб та отримання прибутку, при цьому парадоксальним чином спотворюється та нівелюється той факт що природа є перш за все місцем та умовою нашого існування. Важливе місце в статті відводиться підняттю актуальності питань щодо значення лісів у житті людини і їх функції в глобальній екосистемі, вказуючи на те що саме робітники лісової галузі повинні бути першопрохідцями екологічної культури та світогляду. Тому формування екологічного світогляду робітників галузі повинна будуватися на принципах екологізації, безперервності і наступності, інтегративності, творчості, практичній спрямованості. В системі підготовки робітників галузі що передбачає високий рівень екологічних знань важливу роль відіграють міжпредметні зв'язки, проходження сучасних програм стажувань та практик що дозволяє заповнити нестачу знань у галузі охорони навколишнього середовища та визначенні нових критеріїв взаємовідношень людини та природи.

Важливим елементом формування екологічного світогляду та культури є залучення всіх учасників освітнього процесу до екологічних угруповань, особливо актуальною така діяльність може бути в системі вищої освіти, з високим рівнем свідомості всіх учасників освітнього процесу. Стаття може бути актуальною для керівників освітніх організацій, педагогічної спільноти та студентів з метою впровадження матеріалів дослідження в умови професійної підготовки.

References

1. Душечкіна Н. Ю. Формування екологічного світогляду студентів у закладах вищої освіти: монографія. URL: <https://surli.cc/caudgx>
Dushechkina, N. Yu. Formuvannia ekolohichnoho svitohliadu studentiv u zakladakh vyshchoi osvity [Formation of the ecological worldview of students in higher education institutions]: monohrafiia. Retrieved from: <https://surli.cc/caudgx> [in Ukrainian].
2. Іванченко А. В. Сбруєва А. А. Особливості світоглядного формування особистості в сучасних умовах. URL: <https://surli.li/bjtzgz>
Ivanchenko, A. V. Sbruieva, A. A. Osoblyvosti svitohliadnoho formuvannia osobystosti v suchasnykh umovakh [Peculiarities of worldview formation of personality in modern conditions]. Retrieved from: <https://surli.li/bjtzgz> [in Ukrainian].
3. Козловський М. П., Шкаруба А. Д., Шпаківська І. М., Рожак В. П. Екологічні засади ведення лісового господарства в Україні в контексті євроінтеграції. URL: <https://surli.li/efiqfv>
Kozlovskiy, M. P., Shkaruba, A. D., Shpakivska, I. M., Rozhak, V. P. Ekolohichni zasady vedennia lisovoho hospodarstva v Ukraini v konteksti yevrointehratsii [Ecological principles of forestry management in Ukraine in the context of European integration]. Retrieved from: <https://surli.li/efiqfv> [in Ukrainian].
4. Куренков Д. О. Сучасні екологічні проблеми лісового господарства України та шляхи їх вирішення. 2020. URI: <https://surli.li/plbkte>
Kurenkov, D. O. (2020). Suchasni ekolohichni problemy lisovoho hospodarstva Ukrainy ta shliakhy yikh vyrishennia. [Ecological problems of forestry in Ukraine and ways to solve them]. Retrieved from: <https://surli.li/plbkte> [in Ukrainian].
5. Рудаківська С. В. Сутнісні характеристики екологічного світогляду. URL: <https://surli.cc/rbjwbz>
Rudakivska, S. V. Sutnisni kharakterystyky ekolohichnoho svitohliadu [Essential characteristics of the ecological worldview]. Retrieved from: <https://surli.cc/rbjwbz> [in Ukrainian].

6. Хрик В. М. Підготовка майбутніх фахівців лісового господарства до професійної діяльності: теорія, методика, практика: монографія. 2022. URI: <https://surli.li/eefaxn>
Khryk. V. M. (2022). Pidhotovka maibutnikh fakhivtsiv lisovoho hospodarstva do profesiinoidiialnosti: teoriia, metodyka, praktyka [Development of leading experts in the forestry industry to professionalism: theory, methodology, practice]: monohrafiia. Retrieved from: <https://surli.li/eefaxn> [in Ukrainian].
7. Якименко О. Г. Формування екологічної культури у студентів лісотехнічних вузів. URL: <https://surli.li/upvpkk>
Yakymenko, O. H. Formuvannia ekolohichnoi kultury u studentiv lisotekhnichnykh vuziv [Formation of ecological culture among students of forestry universities]. Retrieved from: <https://surli.li/upvpkk> [in Ukrainian].
8. Проект освітньо-професійної програми «Лісове господарство» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 205 «Лісове господарство». URL: <https://surli.cc/evdxql>
Proekt osvithno-profesiinoi prohramy «Lisove hospodarstvo» pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity za spetsialnistiu 205 «Lisove hospodarstvo». [Project of the educational and professional program «Forestry» of the first (bachelor's) level of higher education in the specialty 205 «Forestry»]. Retrieved from: <https://surli.cc/evdxql> [in Ukrainian].

Hovorov Yevhenii

<https://orcid.org/0009-0006-9780-2668>

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Forestry and Agricultural Technologies,
T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: govorov584@gmail.com

FORMATION OF THE ECOLOGICAL WORLDVIEW OF PARTICIPANTS OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN THE DIRECTION OF «FORESTRY»

The article reveals the problems and relevance of the formation of an ecological worldview in future forestry workers and other participants in the educational process that form the educational environment of this industry. Certain negative factors of anthropogenic activity in the forestry industry and general problems of the industry are identified.

It is determined that negative anthropogenic phenomena are associated, firstly, with a deficit of knowledge in the field of environmental protection, the absence of eco-culture and ecological thinking, and secondly, with a distorted human consciousness into which the anthropocentric paradigm of thinking has deeply penetrated. Based on this maxim, the need to form an ecological worldview and ecological culture in future forestry workers is proven, which should reflect the ability to combine environmental knowledge and professional activity.

Pedagogical conditions for the formation of an ecological worldview in all participants in the educational process have been determined, which can be special disciplines of the industry saturated with ecological material and content, interdisciplinary connections, foreign internships and advanced training courses, effective practices, the creation of various ecological communities on the basis of educational institutions and the involvement of all participants in the educational process in them.

The purpose of the work is to draw attention to the importance of ecological and educational work as a factor in the formation of an ecological worldview, as well as the ecological culture of all participants in the educational process in the forestry industry.

Methodology: Systematization and study of scientific publications, analysis of scientific and educational literature, Internet sources, disclosure of the main definitions of the problem under study, generalization and conclusions.

Scientific novelty: It consists in identifying contradictions between the educational and professional environment of the forestry industry and the environmental requirements and challenges of today.

Conclusions: Having analyzed the current official sources and modern works of scientists on this topic, it can be stated that intensive anthropogenic human activity in forest ecosystems leads to serious negative consequences that can be minimized with the transition of society to an ecological worldview. Such a transition is especially important for specialists in the system of professions «man – nature» to which forestry workers belong. The main role in the formation of an ecological worldview is assigned to the educational environment as a systematically educated space in which the interaction of subjects of the educational process with the external environment is realized, as a result of which an effective impact on consciousness occurs in the conditions of professional training.

Keywords: education, forestry, ecological worldview, ecological communities.

Стаття надійшла до редакції 03.06.2025 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор **Торубара О. М.**